

University of Groningen

Zeventiende- en achttiende-eeuwse kleding van walvisvaarders opgegraven op Spitsbergen

Comis, Sandra Yolanda

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2017

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
Comis, S. Y. (2017). *Zeventiende- en achttiende-eeuwse kleding van walvisvaarders opgegraven op Spitsbergen*. [, Rijksuniversiteit Groningen]. Rijksuniversiteit Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

**Zeventiende- en achttiende-eeuwse kleding van walvisvaarders
opgegraven op Spitsbergen**

rijksuniversiteit
 groningen

groninger instituut
 voor archeologie

Colofon

De uitgave van deze publicatie werd mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van de Rijksuniversiteit Groningen.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor het reproduceren van de afbeeldingen en de foto's is getracht toestemming van de rechthebbenden te verkrijgen. Wie meent rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact met de uitgever op te nemen.

Copyright tekst	© S.Y. Comis, 2017
ISBN	978-94-034-0202-4
e- ISBN	978-94-034-0201-7
NUR	682
Omslag afbeelding	© Ben Bekooy en Amsterdams Archeologisch Centrum, Amsterdam
Omslagontwerp	© Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen, S.E. Boersma
Layout	S.Y. Comis
Distributie	SPA Uitgevers, Zwolle

rijksuniversiteit
groningen

Zeventiende- en achttiende-eeuwse kleding van walvisvaarders opgegraven op Spitsbergen

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor aan de
Rijksuniversiteit Groningen
op gezag van de
rector magnificus prof. dr. E. Sterken
en volgens besluit van het College voor Promoties.

De openbare verdediging zal plaatsvinden op
donderdag 23 november 2017 om 12.45 uur

door

Sandra Yolanda Comis

geboren op 8 juni 1953
te Eindhoven

Promotor

Prof. dr. L. Hacquebord

Beoordelingscommissie

Prof. dr. R.M. Esser

Prof. dr. A.F.L. van Holk

Prof. dr. W.H. Zimmermann

**Zeventiende- en achttiende-eeuwse kleding van walvisvaarders
opgegraven op Spitsbergen**

S.Y. Comis

Zwolle, 2017

INHOUD

Voorwoord

1. Inleiding

1.1	Archeologisch onderzoek op Spitsbergen	1
1.2	Geschiedenis van de tocht om de Noord en de walvisvaart.....	3
1.3	Opgravingen op Spitsbergen.....	6
1.4	Het textielonderzoek: vraagstellingen en werkwijze.....	9

2. Archeologisch textielonderzoek

2.1	Textielvondsten.....	13
2.2	Geschiedenis van het textielonderzoek in Nederland.....	13
2.3	Textiele (kleding)resten uit Nederland vanaf de prehistorie tot en met de nieuwe tijd.....	14
2.4	Archeologisch textiel van Spitsbergen (1614 - circa 1750).....	17
2.4.1	Vergelijking van het textiel opgegraven in Smeerenburg met de kleding uit de graven van Zeeuwse Uitkijk.....	17
2.4.2	Overeenkomsten en verschillen met andere textielvondsten in het arctische gebied.....	18
2.5	Vondstomstandigheden, berging, reiniging en conservering van de opgegraven textilia.....	19
2.5.1	Vondstomstandigheden in het algemeen.....	19
2.5.2	Vondstomstandigheden op Spitsbergen.....	20
2.5.3	Berging van de textielvondsten in Smeerenburg en op Zeeuwse Uitkijk.....	21
2.5.4	Reiniging van de textielvondsten.....	22
2.5.5	Restauratie van de textilia.....	23
2.5.6	Opberging en/of expositie.....	24

3. Textiele grondstoffen en technieken voor de vervaardiging van textiel in het algemeen

3.1	Inleiding.....	25
3.2	Dierlijke of eiwitvezels:	25
3.2.1	Wol (schaap/geit)	27
3.2.2	Haar van dieren (losse plukken)	29
3.2.3	Haar van dieren (bont)	30
3.2.4	Haar van mens.....	31
3.2.5	Zijde.....	31
3.3	Plantaardige of cellulosevezels:	33
3.3.1	Vlas.....	34
3.3.2	Hennep.....	35
3.3.3	Katoen.....	36
3.4	Technieken die zijn toegepast voor de vervaardiging van de textilia opgegraven op Spitsbergen.....	37
3.4.1	Spinnen.....	37
3.4.2	Vilt maken.....	39
3.4.3	Breien	40
3.4.4	Vlechten.....	45
3.4.5	Weven.....	45
3.5	Afwerkingstechnieken.....	52
3.5.1	Verven.....	52
3.5.2	Vollen/ruwen/scheren van wollen weefsels.....	54
3.5.3	Bleken van linnen weefsels.....	55
3.5.4	Naaien.....	55
3.5.5	Borduren en andere stofversieringstechnieken.....	58
3.6	Overige materialen en technieken bekend uit de 17de en de 18de eeuw.....	58
3.6.1	Metaaldraden.....	58
3.6.2	Naaldbinding.....	59
3.6.3	Knopen.....	59
3.6.4	Sprang of Egyptisch vlechten.....	59

3.6.5	Kantklossen.....	60
3.6.6	Frivolité en haken.....	60
4. Textiel- en haarvondsten uit Smeerenburg en van Zeeuwse Uitkijk		
4.1	Algemeen.....	61
4.2	Beschrijving van de grondstoffen voor textiel, opgegraven in Smeerenburg.....	61
4.3	Textielvondsten uit Smeerenburg opgesplitst naar vervaardigingstechniek.....	64
4.3.1	Vilt.....	65
4.3.2	Garens.....	66
4.3.3	Breiwerk.....	68
4.3.4	Vlechtwerk.....	70
4.3.5	Weefsels.....	71
4.4	Afwerkingstechnieken toegepast bij de textilia uit Smeerenburg.....	86
4.4.1	Verven.....	87
4.4.2	Vollen/ruwen/scheren.....	89
4.4.3	Keuren van stoffen.....	90
4.4.4	Naaien/borduren/herstellen.....	90
4.5	Haarvondsten uit Smeerenburg.....	91
4.5.1	Haar (mens).....	92
4.5.2	Haar (dier).....	93
4.6	Textiel- en haarvondsten van Zeeuwse Uitkijk.....	94
4.7	Beschrijving van de grondstoffen voor de kleding, afkomstig uit de graven van Zeeuwse Uitkijk.....	94
4.8	Textielvondsten van Zeeuwse Uitkijk opgesplitst naar vervaardigingstechniek.....	96
4.8.1	Vilt.....	96
4.8.2	Garens.....	96
4.8.3	Breiwerk.....	98
4.8.4	Vlechtwerk.....	100
4.8.5	Weefsels.....	100
4.9	Afwerkingstechnieken toegepast bij de textilia van Zeeuwse Uitkijk.....	110
4.9.1	Verven.....	110
4.9.2	Vollen/ruwen/scheren.....	111
4.9.3	Naaien/borduren en andere stofversieringstechnieken.....	112
4.9.4	Herstellen.....	113
4.10	Haarvondsten van Zeeuwse Uitkijk.....	114
4.10.1	Haar (mens).....	114
4.10.2	Haar (dier).....	116
4.11	17de- en 18de-eeuwse technieken die niet zijn aangetroffen op Spitsbergen.....	116
5. Kleding en andere textielresten opgegraven in Smeerenburg en op Zeeuwse Uitkijk		
5.1	Inleiding modekleding/werkmanskleding.....	119
5.2	Modieuze mannenkleding uit de 17de en 18de eeuw.....	121
5.3	Mannenkleding van Spitsbergen: van top tot teen.....	122
5.3.1	Hoeden en mutsen.....	122
5.3.2	Sjaal of das(?) uit Smeerenburg (XVIIA).....	161
5.3.3	Hemden.....	162
5.3.4	Jassen.....	167
5.3.5	Broeken.....	187
5.3.6	Overige kledingfragmenten met knoopsgaten of kledinghaakjes (jas of broek).....	201
5.3.7	Overige speciale fragmenten met naden of zomen: kleding?.....	202
5.3.8	Wanten.....	205
5.3.9	Hosen, kousen en kousenbanden.....	208
5.3.10	Sluitingen: veters en nestels, haakjes en ogen, knopen.....	233
5.3.11	Vilten inlegzolen uit Smeerenburg (XVIIA).....	242
5.3.12	Leren schoenen uit Smeerenburg (XVIIA).....	245

5.4	Overig textiel.....	247
5.4.1	Kledingversiering uit Smeerenburg (XVIIA).....	247
5.4.2	Kleding- of meubelstof uit Smeerenburg (XVIIA).....	248
5.4.3	Geborduurde doek met applicaties van Zeeuwse Uitkijk (XVIIIB).....	249
5.4.4	Interieurtextiel uit Smeerenburg (XVIIA).....	255
5.4.5	Kussens en matrassen van Zeeuwse Uitkijk (XVIIIB-XVIII A).....	256
5.4.6	Zak met rode, opgeschilderde letters van Zeeuwse Uitkijk (XVIII A).....	257
5.4.7	Eenvoudige linnen(?) doek van Zeeuwse Uitkijk (XVIIIB/XVIII A).....	259
5.4.8	Vilten kegel uit Smeerenburg (XVIIA).....	259
5.5	Secundair gebruik van textiel.....	261
5.5.1	Reparatiestukken.....	261
5.5.2	Zwabbers/(teer-)kwasten uit Smeerenburg (XVIIA).....	263
5.5.3	Inlegzolen uit Smeerenburg (XVIIA).....	266
5.5.4	Bindmateriaal uit Smeerenburg(XVIIA).....	267
5.6	Pols- en enkelbanden van Zeeuwse Uitkijk (XVIIIB/XVIII A).....	267

6. Archeologie en textiel

6.1	Verspreiding van de textielvondsten in de nederzetting Smeerenburg.....	269
6.1	Textiel uit de graven van de zeven overwinteraars (1634-1635 A.D.).....	283
6.3	Ligging van de textielvondsten uit de graven van Zeeuwse Uitkijk.....	286
6.4	Samenvatting.....	295

7. Discussie en conclusie

7.1	Algemeen.....	299
7.2	Verschillen tussen de vindplaatsen en de vondstomstandigheden.....	299
7.3	Welke materialen en technieken zijn gebruikt voor de vervaardiging van de opgegraven textielvondsten op Spitsbergen en is er sprake van ontwikkelingen in het gebruik van materialen en technieken?	299
7.3.1	Gebruikte materialen.....	299
7.3.2	Ontwikkelingen in materiaalgebruik.....	301
7.3.3	Toegepaste technieken en ontwikkelingen in technieken.....	302
7.3.4	Materialen en technieken die niet zijn aangetroffen in Smeerenburg en op Zeeuwse Uitkijk.....	308
7.4	Welke kleding droegen de walvisvaarders op Spitsbergen?	309
7.4.1	Reconstructie van de dagelijkse (werk)kleding van de walvisvaarders.....	309
7.5	De kleding uit Smeerenburg en van Zeeuwse Uitkijk vergeleken met de laat 16de-eeuwse vondsten uit het Behouden Huys (1596-1597).....	314
7.6	Vergelijking met kleding van de walvisvaarders van Red Bay (Canada) en Deens-eiland (Spitsbergen).....	314
7.7	Vergelijking met andere opgegraven mannenkleding.....	315
7.8	Vergelijking met modekleding en dagelijkse kleding.....	318
7.8.1	Vergelijking met modekleding.....	318
7.8.2	Vergelijking met kleding van de gewone man in en buiten de steden.....	319
7.8.3	Vergelijking met kleding van vissers en zeelieden.....	322
7.9	Kleding die niet is aangetroffen op Spitsbergen.....	323
7.10	Is er sprake van specifieke walvisvaarderskleding en/of droeg men aangepaste kleding voor het werken in het poolgebied?	325
7.11	Reconstructie van lichaamsmaten.....	326
7.12	Overige (bijzondere) textielvondsten die (niet) zijn opgegraven in Smeerenburg en op Zeeuwse Uitkijk.....	330
7.12.1	Overige (bijzondere) textielvondsten die zijn opgegraven in Smeerenburg.....	330
7.12.2	Overige (bijzondere) textielvondsten die zijn opgegraven op Zeeuwse Uitkijk.....	330
7.12.3	Overige (bijzondere) textielvondsten die niet zijn opgegraven op Spitsbergen.....	331
7.13	Relatie tussen textiel en functie van de huizen in Smeerenburg.....	331
7.14	Verschillen en overeenkomsten in grafritueel tussen Spitsbergen en Nederland.....	332
7.15	Status.....	335

7.16	Is het ontbreken van laat 18de- en 19de-eeuwse kleding op Spitsbergen het gevolg van historische en/of klimatologische ontwikkelingen?	336
7.17	Conclusie.....	336
7.17.1	Algemeen.....	336
7.17.2	Gebruikte materialen en technieken.....	336
7.17.3	Reconstructie van de kleding van de walvisvaarders.....	337
7.17.4	Unieke collectie werkmanskleding uit de 17de en eerste helft van de 18de eeuw.....	337
7.17.5	Extra informatie dankzij het textielonderzoek.....	338
7.17.6	Onmogelijkheden.....	339

Literatuur	343
-------------------------	-----

Summary	355
----------------------	-----

Verantwoording illustraties	363
--	-----

BIJLAGEN

1. Tabel textielvondsten Smeerenburg.....	365
---	-----

2. Tabel textielvondsten Zeeuwse Uitkijk.....	375
---	-----

3. Beschrijving van kleding en textiel in het Behouden Huys op Nova	381
---	-----

Catalogus Smeerenburg.....	387
----------------------------	-----

Catalogus Zeeuwse Uitkijk.....	425
--------------------------------	-----

Patroontekeningen van kledingstukken (C. Doorn en B. Hoekstra).....	515
--	-----